

Janja Bec, Osnovna šola Prule, Ljubljana

SLOVENSKI KMEČKI UPOR 1515 – DELO Z ZGODOVINSKIMI VIRI

UVOD

Letos mineva petsto let od izbruha slovenskega kmečkega upora, ki je leta 1515 zajel večino takratnega slovenskega etničnega ozemlja in je v boju za skupno idejo povezal okoli 10 % tedanjega prebivalstva.

Pri pripravi pričujočega učnega gradiva nas je vodilo vprašanje, kako osmošolcem v okviru izbirne teme *Kmečki upori, epidemije in naravne nesreče* približati ta del slovenske zgodovine. Pripravili smo petnajst nalog, s pomočjo katerih učenci spoznajo, kaj je privedlo do dogodkov leta 1515, kje se je vse skupaj začelo, kam se je upor širil in kako, kateri so bili glavni vzroki za kmečke poraze, kakšne so bile posledice poraza ter kaj je botrovalo takšni enotnosti kmetov v boju za »*staro pravdo*«.

Učno gradivo z naslovom *Slovenski kmečki upor 1515* je zasnovano v obliki delovnih listov z nalogami, ki od učencev zahtevajo samostojno preučevanje danih zgodovinskih virov. Z analizo zemljevidov, arhivskega gradiva, odlomkov iz strokovne literature ter slikovnega gradiva učenci ugotavljajo dejstva in iščejo dokaze o dogodkih, ki so se zgodili v začetku 16. stoletja. S tem razvijajo zmožnost oblikovanja samostojnih sklepov, pogledov, mnenj in stališč. S pisanjem pisma kranjskemu deželnemu upravitelju in vicedomu se vživijo v vlogo kmečkega upornika ter s tem v stvarnost časa velikega slovenskega punta.

NAVEZAVA NA UČNI NAČRT

Širša tema iz učnega načrta	Kmečki upori, epidemije in naravne nesreče
UČNI SKLOP:	Slovenski kmečki upor 1515
OPERATIVNI CILJI ZA VSEBINSKO ZNANJE (ZG. DOGODKI, POJAVI, PROCESI):	Cilji iz učnega načrta Učenci/učenke: • »poučijo se, zakaj so se na Slovenskem med kmečkim prebivalstvom pojavile ljudske pobožnosti;• opišejo vzroke in posledice kmečkih uporov na Slovenskem;• sklepajo o podobnostih in razlikah med kmečkimi upori na Slovenskem;• primerjajo značilnosti kmečkih uporov na Slovenskem z upori drugje po Evropi;• na primerih pojasnijo značilnosti in posledice epidemij in naravnih nesreč na Slovenskem v 15. in 16. stoletju.¹ Operativni cilji za vsebinsko znanje Učenec/učenka: • imenuje države, med katere je bilo leta 1515 razdeljeno slovensko etnično ozemlje;• s pomočjo različnih zgodovinskih virov opiše dogodke, ki so vplivali na poslabšanje življenjskih razmer v slovenskih deželah v začetku 16. stoletja;• iz različnih zgodovinskih virov izlušči vzroke za izbruh slovenskega kmečkega upora 1515;• razloži pojma <i>stara pravda</i> in <i>kmečka trgovina</i>;• iz zemljevida razbere znana dejstva o širjenju upora po slovenskih deželah;• se vživi v vlogo kmečkega upornika in napiše pritožbeno pismo deželnemu upravitelju;• razloži nastanek in pomen prvih tiskanih besed v slovenščini;• iz različnih zgodovinskih virov izlušči vzroke za poraz kmečkih upornikov ter posledice tega poraza.

¹ Program osnovna šola, Zgodovina, učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 18. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf (dostop: 12. 8. 2015).

OPERATIVNI CILJI ZA PROCESNO ZNANJE (SPRETNOSTI, VEŠČINE, ZMOŽNOSTI):	Učenec/učenka: • razvije zmožnost preproste analize, sinteze in interpretacije uporabljenih odlomkov in slikovnega gradiva iz izbrane strokovne literature o kmečkih uporih; • analizo izbranih zgodovinskih virov razvije zmožnost zbiranja in izbiranja informacij in dokazov ter spretnosti časovne in prostorske predstavljalnosti.
OPERATIVNI CILJI ZA ODNOSNO ZNANJE (VREDNOTE):	Učenec/učenka: • ob sodelovalnem učenju razvije socialne in komunikacijske spretnosti; • s pomočjo analize zgodovinskih virov, ki se dotikajo vsakdanjega življenja posameznih družbenih slojev v času slovenskega kmečkega upora 1515, razvije občutljivost na področju medčloveških odnosov, medsebojnega sodelovanja in strpnosti.
KLJUČNI KONCEPTI (POJMI):	Temeljni zgodovinski koncepti: kmečki upor (punt), stara pravda, kmečka trgovina. Koncepti za globlje razumevanje: vzroki in posledice, podobnosti in razlike, spremembe in kontinuiteta. Koncepti, ki izhajajo iz narave zgodovinske vede: kronologija, dokazi iz zgodovinskih virov, interpretacija.
DIDAKTIČNI PRISTOPI:	Aktivne učne oblike: • sodelovalno učenje (delo v dvojicah). Aktivne učne metode: • metoda dela s sekundarnimi viri, • metoda dela z arhivskim gradivom, • metoda dela z zemljevidom, • metoda dela z grafičnimi prikazi, • metoda dela s slikovnim gradivom (fotografije, ilustracije), • metoda izkustvenega učenja (igra vlog).
(SAMO)REFLEKSIJA UČITELJA:	Kaj mi je pri obravnavi kmečkih uporov z zg. viri uspelo? Kaj moram izboljšati? Ali zaradi dela z zg. viri kakovostneje uresničujem učne cilje oz. pri učencih dosegam globlje razumevanje? Utemeljitev.
(SAMO)REFLEKSIJA UČENCA:	Ali zaradi učenja z zg. viri boljše razumem učno snov? Ali sem imel/-a težave in kako bi jih lahko odpravil/-a?

OPIS IN UTEMELJITEV POTEKA AKTIVNOSTI

Delovni list je zasnovan kot učni pripomoček pri obravnavi izbirne teme *Kmečki upori, epidemije in naravne nesreče* v 8. razredu osnovne šole. Učenci s pomočjo zemljevidov, odlomkov iz strokovne literature in arhivskega ter slikovnega gradiva samostojno raziskujejo čas največjega kmečkega upora na slovenskih tleh. Reševanje nalog lahko poteka v dvojicah pri pouku ali kot samostojno domače delo oz. v okviru projektnega dela.

LITERATURA IN SPLETNI VIRI

- Brusnjak, M. et al. (2006). Urbanistična zasnova Krtine. Dostopno na: <http://www.krtina.com/Okrtini/Urbanizem/UZ2.asp> (dostop: 24. 5. 2015).
- Grafenauer, B. (1962). Kmečki upori na Slovenskem. Ljubljana: DZS.
- Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmajna: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej.
- Pavlin, M. (2011). Položaj kmetov v preteklosti in kmečki upori. Elektronska prosojnica: Dostopno na: http://uciteljska.net/ucit_search_podrobnosti.php?id=6183 (dostop: 31. 5. 2015).
- Program osnovna šola. Zgodovina (2011). Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 18. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf (dostop: 12. 8. 2015).
- Štih, P., Simoniti, V. (2009). Na stičišču svetov: Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja. Ljubljana: Modrijan.

DELOVNI LIST: SLOVENSKE KMEČKI UPOR LETA 1515 – DELO Z ZGODOVINSKIMI VIRI

1. Oglej si zemljevid in grafikon ter preberi besedilo pod navedenima prikazoma. Nato reši naloge.

VIR 1: Zemljevid slovenskih dežel v 15. in 16. stoletju.

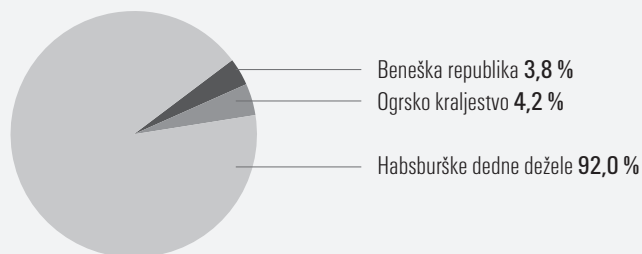
Slovensko etnično ozemlje, ki je v začetku 16. stoletja obsegalo približno 24.000 km² in je na njem živelo od 400.000 do 500.000 ljudi, ni obstajalo kot povezana celota. Razdeljeno je bilo med tri države.

(Zgodovinski atlas za osnovno šolo (1999). Zbirka Koraki v času. Ljubljana: DZS, str. 18).

VIR 2: Grafikon prikazuje razporeditev slovenskega prebivalstva po posameznih državah.

Večino slovenskega ozemlja so predstavljale štiri habsburške dedne dežele (Štajerska, Koroška, Kranjska in Goriška), ki so bile del Svetega rimskega cesarstva (nemške narodnosti), imenovanega tudi Nemško cesarstvo. Manjši del slovenskega etničnega ozemlja v Posočju, ob današnji slovenski obali, v notranjosti Istre (med Dragonjo in Buzetom) in Beneški Sloveniji z Rezijo so posedovale Benetke. Prekmurje in Porabje je bilo v okviru Ogrskega kraljestva.

a) Okrog leta 1515 je bilo ozemlje, ki so ga poseljevali Slovenci, razdeljeno med tri države. Poimenuj jih ter dopiši, kolikšen delež slovenskega prebivalstva je živel v posamezni državi.

- _____ (_____ %):
dežele Kranjska, Koroška, Štajerska, Goriška
- _____ (_____ %):
Prekmurje in Porabje
- _____ (_____ %):
Beneška Slovenija, del Posočja, Koper, Izola, Piran, del Istre

b) Na zemljevidu z različnimi barvami pobarvaj štiri habsburške dedne dežele, ki so jih leta 1515 pretežno ali delno poseljevali Slovenci. V preglednico vpiši imena posameznih dežel ter njihovih glavnih mest.

Dežela	Glavno mesto
1.	
2.	
3.	
4.	

c) Imenuj vladarsko rodbino, ki je vladala slovenskim deželam in je hkrati nosila krono Svetega rimskega cesarstva (nemške narodnosti).

B U H A R G B S

(premeči črke)

2. Preberi besedilo ter reši križanko. Označene črke v križanki ti bodo pomagale rešiti geslo.

VIR 3:

Prehod iz 15. v 16. stoletje je bil čas številnih političnih in družbenih sprememb ter velike gospodarske krize, ki se je najbolj vidno odražala na podeželju. Prodiranje denarnega gospodarstva, padanje vrednosti denarja, nastajanje in rast meščanstva so zaostriili odnose med vsemi tremi razredi: plemstvom, meščanstvom in kmeti.

Kmečko prebivalstvo, za katero se je na zemljiških gospodstvih od okoli leta 1500 uveljavil skupen izraz »podložniki«, se je v borbi za preživetje in v želji po dobičku začelo ukvarjati z neagrarnimi dejavnostmi, predvsem s trgovino in obrtjo. Meščani in fevdalci so začeli ovirati kmečko trgovino. Da bi zavarovali svoje interese tako pred mojstri drugih mest kot tudi pred obrtniki s podeželja, so se meščani združevali v cehe, ki so se od konca 15., zlasti pa v 16. stoletju množili in pokrivali praktično vse obrtne panoge.*

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 5, 8 in Štih, P., Simoniti, V. (2009). Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja. Ljubljana: Modrijan, str. 214-215.)

*neagraren = nekmetijski

A Družbeni sistem, ki temelji na lastništvu zemlje.

B Nesvoboden kmet, podrejen zemljiškemu gospodu.

C Delo podložnika na pridvorni posesti.

Č Knjiga, ki vsebuje podatke o dajatvah in delovnih obveznostih podložnika do fevdalca.

D Združenja obrtnikov oz. trgovcev iste stroke v mestih.

E Dajatev, ki jo je kmet plačeval za vzdrževanje cerkva in duhovnikov.

A		3	8		4		9		3	2
B		7			7		10	9	1	
C	5		4	1	4					
Č		6		4	6					
D		3		9						
E		3		6	5	9	10	4		

Dejavnost, zaradi katere so podložniki vse pogosteje prihajali v spor z meščani in fevdalci:

1	2	3	Č	1	4

5	6	G	7	8	9	10	4

3. Družbeni položaj in življenjske razmere kmetov so se v 15. in 16. stoletju močno poslabšali. Spodnji viri predstavljajo različne dogodke, ki so zaznamovali življenje ljudi okrog leta 1515. V spodnjo preglednico zapiši, kako so posamezni dogodki vplivali na poslabšanje življenjskih razmer in s tem povzročili še dodatno nezadovoljstvo kmečkega prebivalstva.

VIR 4:

Turška meja se je v 16. stoletju približala Kranjski na vsega 30 km. Deželni knez in stanovi so se osredotočili le na utrjevanje gradov in mest, medtem ko je podeželje ostalo nezavarovano. Število pustot, neposeljenih, zapuščenih in neobdelanih zemljišč, je hitro naraščalo. Da se dohodki zemljiškega gospostva zaradi pustot ne bi zmanjšali, so zemljiški gospodje zviševali dajatve.

V 15. in 16. stoletju so kmetje na slovenskem etničnem ozemlju za lastno zaščito pred turškimi vpadi zgradili okrog 250 taborov, ki so v času kmečkih uporov pogosto postali središče uporniškega gibanja.

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmajna: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 7–8.)

Rekonstrukcija taborske cerkve v Krtini pri Domžalah. (Fister, P. (1975). Arhitektura slovenskih protiturskih taborov. Ljubljana: Slovenska matica, str. 128.)

VIR 5:

Najhujši potres na slovenskih tleh je podrl in poškodoval številne zidane zgradbe v oddaljenosti do 150 km od epicentra. Večina lesenih hiš, koč in kajž preprostega kmečkega prebivalstva je ostala, vendar so bile močno poškodovane. Potres ni bistveno poslabšal osnovnih življenjskih razmer kmetov, zato pa so jih dajatve in tlaka za obnovo porušenih fevdalnih objektov dodatno bremenili in pahnili v revščino.

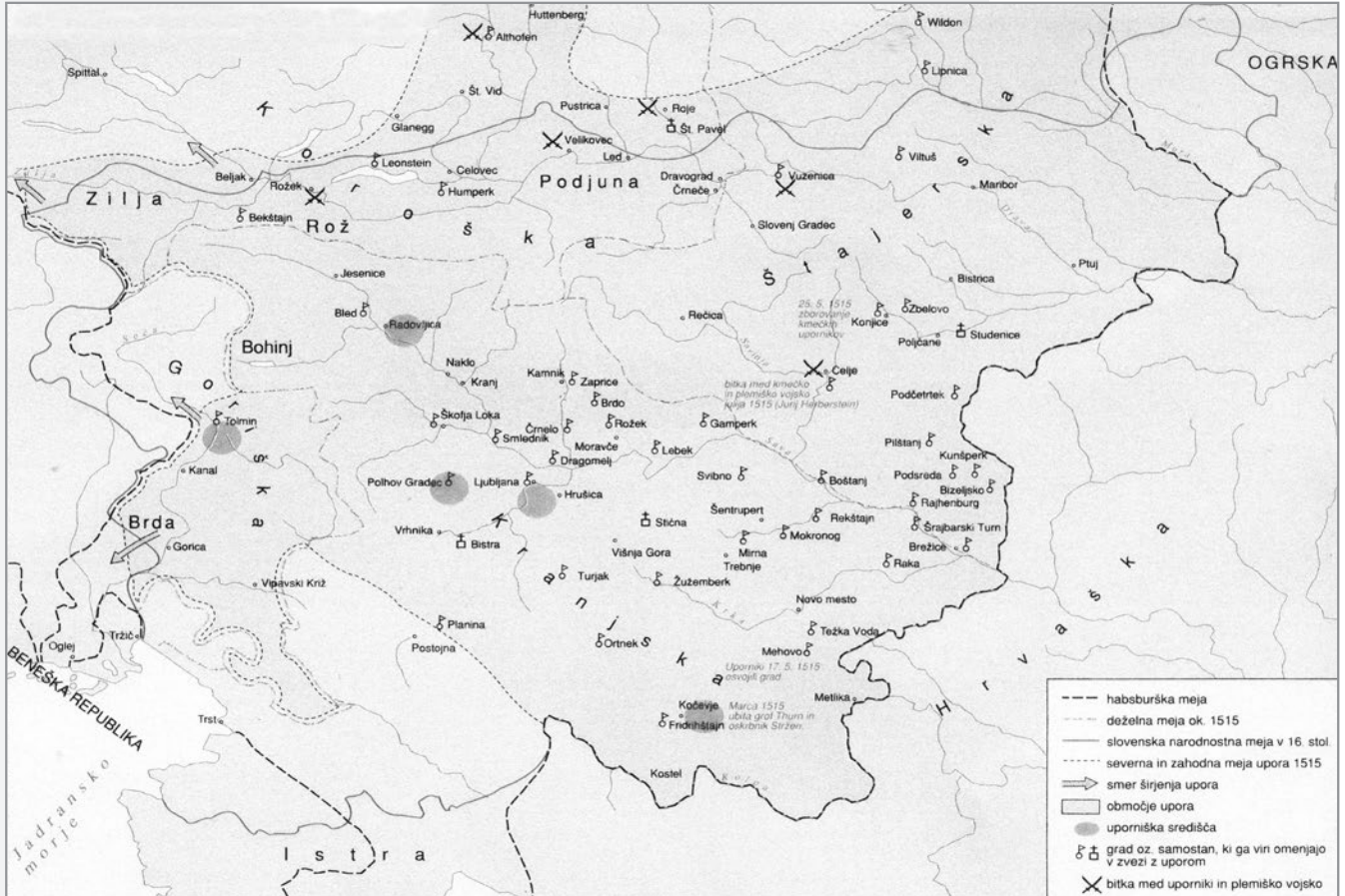
(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmajna: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 7–8.)

*Porušena mesta in gradovi ob potresu leta 1511.
(Avtor zemljevida: dr. Anton Polšak.)*

5. Leta 1515 je izbruhnil največji kmečki upor pri nas. Zajel je kar 25.000 km² veliko območje in naenkrat povezal okoli 80.000 upornikov. Oglej si zemljevid in reši naloge.

VIR 7: Slovenski kmečki upor 1515.

(Šolski zgodovinski atlas (2002). Ljubljana: DZS, str. 26.)

- Iz zemljevida razberi, katere dele današnje Slovenije je zaobjel kmečki upor leta 1515.
- Se je upor razširil tudi prek današnjih državnih meja? Kam?
- Izpiši imena krajev, kjer so bila glavna uporniška središča.

6. Preberi posamezna besedila o začetkih kmečkega upora leta 1515 in reši naloge.

VIR 8:

Izreden naravni pojav 10. februarja 1515, ko so se na nebu, verjetno zaradi hudega mraza, videla tri sonca v mavričnih krogih, nekateri pa so videli še dve med seboj vojskujoči se vojski, so kmetje v svoji praznovernosti razumeli kot napoved težkih časov. To jih je skupaj z vznemirljivimi napovedmi astrologov še bolj razburilo in pognalo v upor.

(Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 4.)

- Iz vira razberi, kaj je nezadovoljne kmete še dodatno spodbudilo k uporu leta 1515.

VIR 9:

Iskro upora in s tem močan zalet kmečkemu uporništvo so dali kočevski podložniki. Ti so na nekem zborovanju presenetili graščaka Jurija Thurna in njegovega oskrbnika Gregorja Stržena z gradu Fridrihštajn in oba ubili. Grof Jurij Thurn je bil od leta 1490 svetovalec cesarja Maksimilijana I. in njegov odposlanec v več državah, med drugim celo v Rusiji. Za svoj žep je bil zelo gospodaren, toliko manj pa ga je skrbelo za podložnike. Proti starim navadam je samovoljno uvajal nove in zviševal stare dajatve, zahteval dvojno mitnino, kmetom prepovedal nabavo lesa v gozdovih in ignoriral deželno sodišče. V zelo kratkem času je vrednost svojega posestva podvojil.

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 9, 11.)

- a) Poišči grad Fridrihštajn na zemljevidu (vir 7) in ga obkroži.
- b) Omenjeni grad velja za prvo žarišče slovenskega kmečkega upora leta 1515. V katerem delu današnje Slovenije se nahaja?
- c) Iz besedila izlušči razloge, zaradi katerih so se kočevski kmetje s smrtjo maščevali grofu Thurnu in njegovemu oskrbniku.

VIR 10:

Radoveljski meščani so gorenjskim kmetom trikrat zapored prepovedali trgovanje s kmečkimi pridelki ter opravljanje rokodelske in gostilničarske obrti. Kršiteljem te prepovedi so zagrozili s kaznijo petih mark. Ker to ni pomagalo, so nadnje razposlali oborožene skupine. Kmetje so sklenili, da se bodo branili z orožjem. Pred 16. marcem 1515 so ustanovili kmečko zvezo. Pripravljeni so bili plačevati samo dajatve v skladu s staro pravdo, od preostalih pa »nobenega davka več, razen tistega, ki ga bo od njih zahteval in želel cesar in jim poslal o tem zaprto pismo ali odgovor; na takšen način so pripravljene in poslušni podnevi in ponoči, z življenjem in premoženjem za tisto, kar bi cesar želel od njih.«

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 13 in Grafenauer, B. (1962). Kmečki upori na Slovenskem. Ljubljana: DZS, str. 96.)

- a) Izlušči glavni razlog za nezadovoljstvo gorenjskih kmetov marca 1515.
- b) Imenuj organizacijo, ki je povezovala uporne kmete.
- c) Kakšno je bilo stališče te zveze glede dajatev oz. davkov?

VIR 11:

Med 9. in 20. majem so se kmetje obrnili naravnost na cesarja Maksimilijana I. Ta jih je sprejel z naklonjenostjo in jim obljubil pomoč v boju za staro pravdo. Kmetje so bili odtlej trdno prepričani, da jih cesar podpira v njihovih prizadevanjih in da je na njihovi strani. Svojo zmoto so spoznali šele ob koncu upora. Cesarjevo ravnanje je bilo v resnici zgolj diplomatsko sredstvo za krepitev njegove oblasti nasproti deželnim stanovom in plemstvu.

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 13.)

- a) Komu so kmetje v boju proti fevdalcem zaupali in mu izkazovali brezpogojno zvestobo?
- b) S kakšnim namenom je ta oseba zlorabila njihovo zaupanje.

VIR 12:

Okoli 25. maja je v Konjicah (danes Slovenskih Konjicah) potekalo zborovanje štajerskih, kranjskih in koroških upornikov. Zbrane kmete so obiskali cesarjevi odposlanci in obljubili, da bodo njihove pritožbe posredovali cesarju in deželnemu glavarju. Uporni kmetje so ob tej priliki podali svoje pritožbe:

»Vsako gospodarstvo ima pravico le do tlake po stari pravdi. Pustili pa nas niso pri njej, ampak moramo opravljati vse delo v vinogradu, na polju, pri delu na obzidju in jarku, pri pripravljanju gradbenega lesa in kuriva in vse drugo /.../ V mnogih krajih je v navadi, da zastopniki gosposke po gospodarjevi smrti pridejo v hišo in vzamejo živino, žito, meso in kar najdejo. In če puste take stvari pri hiši, jih morajo dediči odkupiti z denarjem. Mnogo dedičev zaradi tega izgubi dediščino, ki jo potem gospod odda drugim. /.../ Višajo nam večkrat mere pri dajatvah žita in vina /.../ Zelo močno nas obremenjujejo nenavadne mitnine in skladiščna prava, ki so jih svojčas naznanili /.../ Po starem smo plačevali za sejmino (marktrecht) dva pfeniga, sedaj pa moramo plačevati dva krajcarja. /.../ Prepovedujejo ribariti v malih in velikih potokih, kar je bilo po starem dovoljeno. /.../ Ponekod so gospodje prepovedali izrabo pravic v gozdu, na travnikih in pašnikih.«

(Grafenauer, B. (1962). Kmečki upori na Slovenskem. Ljubljana: DZS, str. 109-110.)

- a) Iz besedila izlušči vsaj pet zahtev, ki so jih kmetje na zborovanju v Slovenskih Konjicah predstavili cesarskim odposlancem.

ZAHTEVE:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

7. Maja in v prvi polovici junija 1515 so kmetje doživljali velike uspehe. Uporniško gibanje se je s Kranjske razširilo čez Savo na Spodnjo Štajersko in Koroško ter na zahodu na Tolminsko. Preberi besedilo in reši nalogo.

VIR 13:

Kmetje na Kranjskem so »pod svojo voljo« spraviли skoraj vsa mesta, samostane in gradove. Kmetje so večino gradov oplenili. V kolikor jih niso uničili ali požgali, so jim pa vsaj razbili okna in peči, iz zidu izdrli železje in ga odnesli s seboj. Izjema so bila mesta in gradovi, ki so se vnaprej pripravila na obrambo (Ljubljana, Škofja Loka, Kranj, Črnelo, Smednik, Planina, Turjak). Med vsemi uporniškimi uspehi sta bila najbolj odmevna osvojitve gradu Mehovo (17. maja) in gradu Brežice (20. junija).

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaına: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 13–15.)

- a) Na zemljevidu (vir 7) so označeni gradovi, ki so jih leta 1515 napadli uporni kmetje. Izberi enega in s pomočjo spletnih virov preuči njegovo zgodovino. Zapiši, kakšno usodo je izbrani grad doživel leta 1515. Na koncu zapisa svojih ugotovitev ne pozabi pripisati naslov uporabljenega spletnega vira in datum dostopa.

Vir:

8. Eno izmed prvih žarišč kmečkega uporništva leta 1515 je bila tudi Ljubljana, natančneje območje med Ljubljano in Vrhniko. Oglej si fotografiji in preberi besedilo. Nato reši nalogo.

VIR 14: Šentjakobski most v Ljubljani.

V bližini Šentjakobskega mosta je v začetku novega veka stal mlin. Njegov jez je kmetom, ki so živeli na Barju med Ljubljano in Vrhniko, povzročal velike težave.

VIR 15: Spominska tabla na Šentjakobskem mostu.

Po Valvazorjevem poročanju se je uporniško obleganje ljubljanskega gradu leta 1515 končalo z neuspehom in številnimi krvavimi izgubami. Toda upornikom je uspelo porušiti sporni mlin in jez na Ljubljanici. Na te dogodke danes na Šentjakobskem mostu mimoidoče opozarja marmorna spominska tabla.

(Foto: Janja Bec, 29. 5. 2015.)

(Foto: Janja Bec, 29. 5. 2015.)

VIR 16:

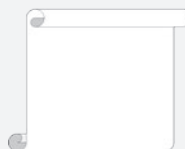
*[Cesar] Maksimilijan je dovolil leta 1501 ljubljanskemu mestu postaviti na primernem kraju nov mlin. Postavili so ga – najkasneje do leta 1514 – nad mestom ob Ljubljanici. Jez je povzročal zaradi majhnega vodnega padca te reke na Barju velike povodnji. Po ostri pritožbi, ki jo je izročila skupina 300 kmetov deželnemu upravitelju in vicedomu, * je povodenj opustošila 700 kmetij, po pritožbi priorja** samostana Bistra pa je utrpelo precejšnjo škodo tudi samostansko ozemlje. Pridelki na poplavljenem zemljišču so bili uničeni. Prizadeti kmetje in samostan Bistra so zahtevali, naj se novi jez odstrani ali preloži na drugo mesto.*

(Grafenauer, B. (1962). Kmečki upori na Slovenskem. Ljubljana: DZS, str. 94.)

*vicedom = namestnik deželnega kneza

** prior = predstojnik večjega samostana

- a) Vživi se v vlogo kmetov, ki so živeli na Barju med Ljubljano in Vrhniko in so zaradi povodenj izgubili veliko svojih pridelkov. Sestavi pritožbeno pismo. Pismo naslovi na kranjskega deželnega upravitelja in vicedoma. Da bo pismo kar se da pristno, uporabi čim več dejstev, ki jih lahko razbereš iz virov (14, 15 in 16).

9. Ko je cesar Maksimilijan izvedel za razširitev upora na Štajersko in Koroško, se je odločno postavil na stran fevdalcev in v obrambo obstoječega družbenega reda. Preberi besedilo in reši nalogi.

VIR 17:

Enajstega junija je puntarjem z grožnjo smrtne kazni, zaplembe premoženja in vojske ukazal, da takoj razpustijo vse zveze, prenehajo z zborovanji in začnejo mirovati. Toda kmetje se za cesarjev razglas niso zmenili, saj so fevdalci že začeli s prvimi velikimi represalijami proti upornikom. Po 15. juniju so deželni stanovi Kranjske, Štajerske in Koroške ter cesarjevi komisarji za vrhovnega poveljnika imenovali 46-letnega Jurija Herbersteina, brata diplomata in zgodovinarja Žiga Herbersteina.

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 6, 14, 16.)

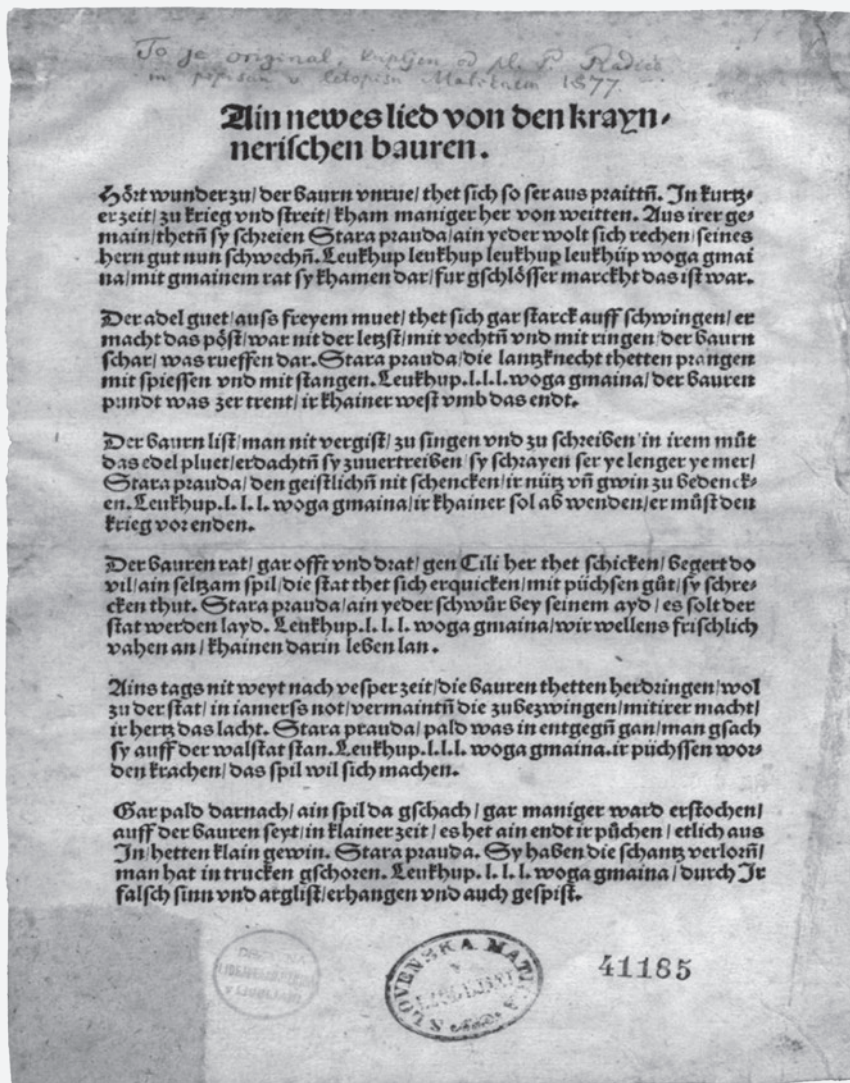
- a) Z junijskim razglasom je cesar Maksimilijan poskusil obnoviti red in mir v notranjeavstrijskih deželah. Kaj je ukazal?
- _____
- b) Ker kmetje cesarjevega razgla niso upoštevali, je sledilo posredovanje z vojsko. V drugi polovici junija 1515 je v imenu deželnih stanov in cesarja poveljstvo najemniške vojske v boju proti kmečkim upornikom prevzel *(ustrezno obkroži)*:

A Žiga Herberstein **B** Jurij Herberstein **C** Maksimilijan I.

10. Konec junija 1515 so štajerski kmetje pred prihodom Herbersteinove vojske zavzeli celjski grad ter s tem izzvali bitko, ki se je zanje končala katastrofalno. Poročila govorijo o sedemsto in celo dva tisoč padlih upornikov. Neposredno po porazu kmečke vojske pri Celju julija 1515 je v dunajski tiskarni nastal letak z najstarejšim znanim tiskanim zapisom v slovenščini. S pomočjo danih virov (18 in 19) reši naloge.

- a) Kdaj je bil letak natisnjen in kje?
- _____
- b) Povzemi vsebino nemške pesmi na letaku.
- _____
- _____
- c) Glede na vsebino razmisli, s kakšnim namenom je bil letak izdan.
- _____
- č) Razloži, kaj so uporniki želeli sporočiti z besedami:
- »Leukup leukup leukup leukup woga gmaina« - _____
- »Stara prauda« - _____
- d) Puntarski gesli veljata za najstarejše tiskane besede v slovenščini. Izračunaj, koliko let je preteklo od natisa teh besed do izida prve tiskane knjige v slovenščini.
- _____
- e) Puntarski gesli sta zapisani (v celoti ali v okrajšani obliki) v vseh šestih delih letaka. Poišči in označi ju.
- f) Kdo hrani izvorni izvod letaka danes?
- _____

VIR 18:

Letak najemniških vojakov iz leta 1515. Letak hrani Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani.

VIR 19:

V nemški pesmi *Ein neues Lied von den kraynerischen bauern* (Nova pesem o kranjskih kmetih) sta med verze, s katerimi so najemniški vojaki mestu in svetu oznanili svojo zmago nad uporniki, vpletena tudi vzklika »Stara prauda« in »Leukup leukup leukup woga gmaina«. Besedilo nemške pesmi poroča o tem, da so se kmetje z omenjenima gesloma vzdignili proti gosposki, vendar po neuspešnem napadu na Celje od »stare pravde« številni niso imeli drugega dobička kot smrt, »ubogo gmajno« pa zaradi »hinavstva in prekanjenosti« čakajo vislice in kol.

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). *Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515*. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 25.)

11. Kljub številčni premoči puntarske vojske je Herbersteinova vojska julija 1515 razmeroma hitro zadušila kmečki upor in uničila kmečko zvezo.

Iz vseh treh besedil (20, 21, 22) izlušči vzroke za poraz kmečkih upornikov.

VIR 20:

Okoli 25. maja so se v Konjicah (danes Slovenskih Konjicah) sestali štajerski, kranjski in koroški uporniki. Zbrane kmete so obiskali cesarjevi odposlanci in vodstvu kmečke zveze obljubili, da bodo njihove pritožbe posredovali cesarju in deželnemu glavarju. Prazne obljube so med kmeti povzročile razkol, saj se niso mogli zediniti glede ciljev in skupnega vodstva kmečke zveze. Del upornikov je zborovanje zapustil, drugi del je nadaljeval z napadi na gradove.

(Kordiš, I. et al. (2015). *Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515*. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 13–14.)

VIR 21:

Po prvih velikih uspehih puntarske vojske je v prvi polovici junija prišlo do krajšega zatišja, najbrž zaradi kmečkih opravil na polju. V tem času je tudi cesar izvedel za razširitev upora na Štajersko in Koroško ter se odločno postavil na stran fevdalcev.

(Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 14.)

VIR 22:

Kmetje niso imeli napadalnih izkušenj, ki so potrebne za zmago. Prav tako niso imeli konjenice, ki je plemstvu v nekaterih bojih prinašala poglobitve uspehe (Rožek na Koroškem). Poleg tega je bila plemiška vojska oborožena tudi z mušketaми in majhnimi topovi, katerih kmetje prav gotovo niso imeli. Uporabljala je novo landsknechtovsko tehniko bojevanja (skupen napad pehote, razporejene v več vrst), ki je takrat pomenila bistveno prednost izurjene najemniške vojske.

(Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 17.)

12. Oglej si sliko (vir 23).

Nato preberi besedilo (vir 24) in reši naloge.

VIR 23: Upodobitev upornih kmetov

(Avtorica ilustracije: Janja Bec.)

VIR 24:

[Glavni vzroki kmečkega poraza so povezani] s kmečko nezrelostjo in pomanjkanjem organizacije, ne pa neposredno [s pomanjkanjem] vsakršne vojaške organizacije in vojaške opreme pri upornikih, kakor se - vsaj za 16. stoletje - preveč pogosto zatiruje. Vsaj pri uporu leta 1515 nikakor ni res, da bi bili uporniki oboroženi le z za boj prirejenim kmečkim orodjem. Uporniška vojaška organizacija se je namreč oprla na vojaško organizacijo, ki so jo izoblikovali kmetje v zadnjih desetletjih pred uporom v zvezi z obrambo proti Turkom. Uporniška oporišča so bili /.../ proti Turkom zgrajeni utrjeni kmečki »tabori«, v zvezi s protiturško obrambno organizacijo pa so imeli mnogi kmetje tudi vojaško orožje. Mnogi so bili tudi vsaj za silo izvežbani, saj so po določbah »vojaških redov« morali od srede 15. stoletja naprej služiti po potrebi tudi v deželni vojski in se sami za to oskrbeti s potrebnim orožjem. Prav zaradi tega so deželni stanovi ob koncu upora tako vztrajno zahtevali, da naj se porušijo tabori, ker baje nudijo kmetom preslabo varstvo proti Turkom, orožje pa naj bi oddali graščakom, ki bi ga imeli spravljenega po svojih gradovih.

(Grafenauer, B. (1962). Kmečki upori na Slovenskem. Ljubljana: DZS, str. 158.)

- a) Primerjaj sliko in besedilo ter ugotovi, ali upodobitev ustreza opisu kmečki upornikov, ki jih je podal zgodovinar Bogo Grafenauer. Svoj odgovor utemelji s konkretnimi primeri iz besedila.

- b) S pomočjo besedila opiši vojaške izkušnje podložnikov pred začetkom upora.

- c) Iz besedila izlušči dva načina, s katerima so deželni stanovi ob koncu upora skušali preprečiti ponovitev vstaje podložnikov.

13. Slovenski kmečki upor 1515 je bil zatrt do konca julija ali najkasneje v začetku avgusta. Sledil je obračun z uporniki. Preglej in preberi oba vira ter reši nalogi.

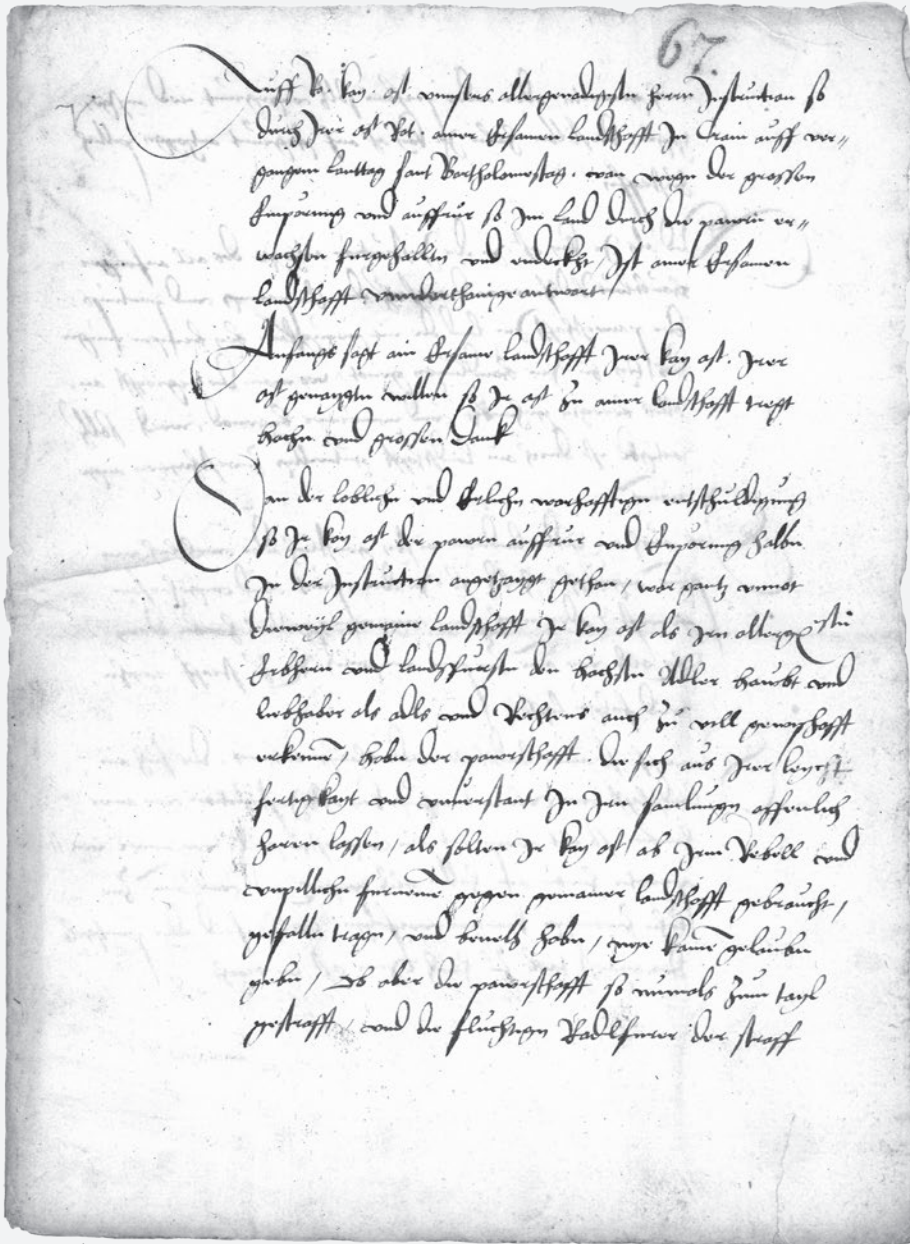
VIR 25:

Poveljniki /.../ so že med uporom zase in morda za delno razdelitev vojakom po tedanjih vojnih občinah pobirali požigalsčino (prandschatzgeld). Plačati so jo morali prebivalci zavzetih naselij, da jim ne bi požgali hiš /.../ Uporu je sledila grozovita kazen. [Plemiška vojska je za seboj] pustila pogorišča, pobite in obešene kmete. Z ropanjem in požiganjem je naredila »veliko škodo, obesili so in na kol natakneli veliko kmečkih poglavarjev in njihovih odbornikov«. Razbesnelost in maščevalnost plemiške vojske je nehote sprožil kar cesar sam. Konec junija je namreč v pismu Herbersteinu priporočal, naj temeljito zaduši upor in naj ne odneha, dokler ne bo zatrt vseh upornih kalí. Polovi naj vse kmečke voditelje in jih kaznuje.

(Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 17-18.)

VIR 26: Razglas kranjskega glavarstva, 28. avgust 1515.

Lz strahu pred Herbersteinovo vojsko so voditelji upora pobegnili na Beneško. Na sliki je razglas kranjskega glavarstva vsem bežečim upornikom, kolovodjem in povzročiteljem kranjskega kmečkega upora, da se vrnejo in pridejo na zaslisanje.

(Hrani Arhiv RS, SI AS2, Stanovski arhiv I., š. 315, fasc. 211 [67].)

a) Iz virov razberi, kako je fevdalna vojska ravnala z upniki.

b) Mnogo upornikov je v begu pred Herbersteinovo vojsko zapustilo svojo deželo. Kam so odšli?

14. Izkoriščanje podložnikov po zadušitvi upora je bilo še hujše kot pred njim. Preberi in preglej oba vira ter reši naloge.

VIR 27:

S tlako so kmetje morali nadomestiti vso škodo, ki so jo utrpeli fevdalci. Naložena jim je bila posebna denarna dajatev. /.../ Bila je enkratna (puntarski davek) oziroma trajna (puntarski denarčič).

Puntarski davek (mirovina) je bila odmerjena glede na velikost kmetije. Udeleženec upora je je plačal več, kmet na požgani zemlji pa manj temeljne vsote. Del tako zbranega denarja so deželni stanovi zadržali za poravnavanje svojih stroškov ob uporu, ostalo pa odvedli cesarju.

/.../ puntarski denarčič (uporniški pfenig) /.../ so naložili kmetijam puntarjev kot trajno vsakoletno dajatev. Višina dajatve je znašala do dva krajcarja in je bila vpisana v urbarje kot simbolno opozorilo. Ta vpis nam omogoča vpogled v razsežnost slovenskega kmečkega upora 1515.

(Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 18.)

VIR 28:

Kazen pa ni bila omejena samo na podložnike, ampak je doletela tudi njihove zaveznike. Zaradi podpiranja upornikov je bil sedež glavnega deželnega mesta Koroške iz Št. Vida prenesen v Celovec, nekatera manjša mesta in trgi pa so zaradi sodelovanja v uporu morali dalj časa čakati na vnovično potrditev svojih pravic.

(Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 18.)

a) Imenuj dve vrsti denarnih dajatev, ki so jih tedanje oblasti naložile udeležencem kmečkega upora 1515.

b) Imenuj zapise v urbarjih, ki danes omogočajo dobro poznavanje razsežnosti upora leta 1515.

c) Sedež glavnega mesta dežele Koroške so leta 1518 prenesli iz Št. Vida v Celovec. Razloži zakaj.

15. Med vsemi kmečkimi upori na slovenskih tleh zavzema kmečki upor iz leta 1515 posebno mesto v slovenski zgodovini. Preberi vir in reši naloge.

VIR 29:

Slovenski kmečki upor 1515 uvrščamo med klasične kmečke upore, ki niso bili uperjeni zgolj zoper posamezno zemljiško gospodarstvo, ampak tudi proti fevdalizmu kot družbenem sistemu nasploh. Trajal je pet mesecev in zajel kar 25.000 km² veliko območje. Na višku upora je sodelovalo 80.000 podložnikov s Kranjske, Štajerske in Koroške, kar predstavlja okoli 10 % tedanjega prebivalstva v slovenskih deželah.

(Povzeto po: Kordiš, I. et al. (2015). Leukup, leukup woga gmaina: 500 let kmečkega upora 1515. Kočevje: Pokrajinski muzej, str. 9.)

a) Slovenski kmečki upor 1515 je po obsegu, trajanju in številu upornikov največji kmečki upor pri nas. S pomočjo vira utemelji to trditev.

b) Razloži, zakaj se je zanj uveljavilo ime »vseslovenski« kmečki upor.

c) Izračunaj, koliko let letos mineva od izbruha slovenskega kmečkega upora 1515.

č) V času brez množičnih medijev je upornikom na tedanjem slovenskem ozemlju uspelo s skupnim ciljem združiti in aktivirati kar 10 % celotnega prebivalstva. Razmisli, kaj je botrovalo takšni enotnosti kmetov.